

УДК: 130.2:141.155

DOI: <https://doi.org/10.26661/hst-2020-5-82-09>

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ КУЛЬТУРИ В ІСТОРИЧНО-ЧАСОВОМУ КОНТЕКСТІ

©БІЛОБРОВЕЦЬ, Б. В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка (Житомир, Україна)

E-mail: andreslouismoreau@gmail.com,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2628-3008>

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Велика Бердичівська, 40 Житомир, Україна 10008

Zhytomyr Ivan Franko State University, Bolshaya Berdichevskaya, 40, Zhytomyr, Ukraine, 10008

Анотація

Актуальність даного дослідження пов'язана із зростаючим значенням культурної сфери в контексті державного розвитку та регулювання, а також міжнародних відносин та комунікацій. Проблеми сучасного світу включають економічну та культурну нерівність, збільшення імміграційних процесів, війни на ґрунті культури та релігії, конфлікти модерних і традиційних цінностей на тлі зіткнення цивілізацій, які можуть призвести до серйозних і трагічних наслідків, дестабілізації міжнародного товариства. Сьогодні більшість держав світу проводять культурну політику, яка регулює не тільки культурні індустрії, але також вирішує проблеми, пов'язані з громадянством та культурною ідентичністю, а також із збереженням культурної спадщини та формуванням цінностей. Для розуміння цілей і завдань сучасного світу культури важливим є з'ясування змістовного наповнення поняття культури, що формувалось впродовж століть залежно від світоглядних парадигм конкретно-історичного часу. **Метою даної статті** є дослідження еволюції ідеї культури в контексті розвитку гуманітарного знання та соціокультурних змін європейської цивілізації, що зумовило появу культурної політики. **Завданнями даного дослідження** є: проаналізувати концептуальні підходи до розуміння ідеї культури на різних етапах її розвитку від Античності до сьогодення; з'ясувати генетичний зв'язок сучасного багатосмислового поняття культура з розвитком наукового знання та методології його пізнання; зрозуміти зв'язок між популяризацією терміну культура та появою культурної політики. **Методологія дослідження** побудована на основних філософських та загальнонаукових принципах діалектичного взаємозв'язку, розвитку, системності, історизму. Для вирішення поставленої мети використовуються аналітично-логічний, хронологічний, генетично-історичний методи, за допомогою яких прослідковується розвиток ідеї культури від античності до сьогодення. Завдяки структурно-функціональному та методу компаративістики можливо з'ясувати сутність змін у підходах до вивчення та розуміння явища культури в різні історичні періоди. **Результати дослідження** показали, що ідея культури є європейським утворенням та пов'язана з соціокультурними змінами та парадигмальними зрушенням європейської цивілізації. Такі цінності Нового часу як антропоцентризм, гуманізм, лібералізм та раціоналізм створили можливість для формування науки, як потужного соціального інституту. Криза наук у XIX ст. зумовила розділення наук на природничі та гуманітарні. Гносеологічна орієнтація німецької філософії розробила методологію «наук про культуру» та сприяла виникненню «філософії культури». Поява емпіричних даних нових наук та філософські розвідки створили три відмінні розуміння культури, що поступово поповнювались. Криза культури в XX ст. та зростаючий інтерес до проблем культури сприяли виникненню «культурної політики» та рефлексії про культуру як конститутивного елементу економічного та політичного.

Ключові слова: культура, гуманітарні науки, культурна політика, культурний поворот.

Вступ

Сьогодні, незважаючи на вагомий напрацювання дослідників у різних галузях наукового знання, зокрема філософії, проблема культури стоїть надзвичайно гостро, а сама ідея культури є дуже широкою, що виражається у великій кількості підходів до її розуміння і теоретизації. Слово культура походить від латинського слова *cultūra*, що спочатку означало обробіток землі, а пізніше було використане римським філософом Марком Тулієм Цицероном для позначення обробітку людської душі, а саме культивування у громадян відповідних якостей та чеснот. Отже, як зазначається у *Європейському словнику філософії під керівництвом Барбари Кассен* «У першому і власному сенсі *cultura* означає «культивуацію» (землеробство); у переносному сенсі розум постає як поле, що не може плодоносити, якщо не буде належним чином культивоване, тож [згідно з Цицероном] «філософія є культурою душі» [4, с.225]. Саме в такому значенні цей термін увійшов у більшість європейських мов, що і визначило вектор розвитку його смислового навантаження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Описом різних підходів до поняття культура займалися вітчизняні дослідники Н. М. Ніколаєва та І. В. Роженко, які показали полісемантичність даного поняття та важливість його осмислення в рамках формування

полікультурного простору. Розвиток ідеї культури від Античності до сьогодення провів російський філософ та культуролог В.М. Межуев. Проблемою розвитку гуманітарних наук займалась низка зарубіжних дослідників, а саме Ю.В. Хазова, Р. Бод, Дж. Курселл, та В. Гіджберса. Розгляду основних положень Баденської школи філософії та їхнього значення в історичній перспективі присвятили свої праці Р.А. Бурханов, Н. С. Соловйова, Е. И. Спешилова, та Г. П. Рікман.

Ю. А. Бубнов та А. А. Радугін здійснили дослідження трансформації світоглядних засад Західної культури від Премодерну до Постмодерну, в якому виділили основні ціннісні установки кожного з періодів. У рамках дослідження також були використані характеристики Постмодерну, запропоновані польським і англійським дослідником Зигмундом Бауманом, який запропонував власний термін, що позначає сучасний період, а саме *liquid modernity*. Також важливою для даного дослідження є стаття німецького філософа Мартіна Гайдеггера «Час картини світу», в якій він показує метафізичну основу Нового часу через метафізичну основу європейської науки та вказує сутнісні явища цього періоду. Одною з таких особливостей є те, що людська діяльність починає розумітись та здійснюватись як культура та в результаті стає культурною політикою [9, с.42]. Мінг-Бао Юе в рамках круглого столу щодо

поняття «культура» вказує на особливість «культурного повороту» в рамках досліджень *cultural studies*, де вона спирається на праці Реймонда Вільямса та Стюарта Голла.

Основна частина

Перехід від Античності до Середньовіччя символізував кінець Стародавньої історії. Домінування християнства визначило світогляд людини цього періоду в центрі якого стояв Бог. Саме через призму християнства інтерпретувалась природа, людина, та соціум. Поняття культури в цей період було практично забуте і орієнтувалось на зв'язок між людиною та Богом. Як вказують Н. М. Ніколаєва та І. В. Роженко, «культуру розглядали як постійне духовне самовдосконалення особистості, життя в гармонії з Богом» [7, с.208]. Все ж, Новий час повністю змінив вектор розвитку історії починаючи з доби Відродження, коли людина була поставлена в центр світу.

Власне, ідея культури є дуже молодою і пов'язана зі змінами в науці та свідомості європейської людини, що передбачало все більший інтерес до цієї проблематики. Одним з елементів формування ідеї культури стала здатність людини до філософського осмислення світу й самоусвідомлення людини в рамках цього світу. Російський філософ та культуролог В. М. Межуєв зазначає, що *ідея культури з'явилась в першу чергу завдяки філософії та науці як продуктам європейської цивілізації*. Саме в Античній Греції відбувся перехід

від міфу до логосу, що в тому числі тісно пов'язано з розвитком полісу, появою демократії та політичної свободи. Здатність стародавніми греками структурувати та раціоналізувати природний світ, а також усвідомити свою внутрішню природу допомогло їм поглянути на себе як на продукт культури. Все ж, цього було недостатньо адже філософія від Античності до Нового часу користувалась «у пізнанні природного і людського світу однаковими принципами та законами» [6, с.46].

Епоха Відродження символізувала початок розвитку Модерної форми західноєвропейської культури, поставила людину в центр світу, стала підґрунтям для виникнення ідеології гуманізму, а також сприяла процесам секуляризації та становлення класичної науки. Світогляд людей, як і наукове пізнання почали змінюватись, а наука поступово оформлювалась як потужний соціальний інститут. Антропоцентризм, гуманізм, та переосмислення Античної спадщини в цей період сприяли розвитку, так званих *studia humanitatis*, куди входили такі предмети як історія, поетика, риторика, та педагогіка. Отже, в період Відродження наука носила переважно гуманітарний характер.

У той же час поступово формувались нові галузі науково-технічного й фізичного знання, розвивалась математика, хімія, геологія, проводились експериментальні дослідження рослин та вищих тварин, чому

сприяли географічні відкриття. У галузі філософії емпіризм (Ф. Бекон) та раціоналізм (Р. Декарт) стали основою виникнення нових підходів та методів в науковому пізнанні. Серед іншого відбулась абсолютизація суб'єкт-об'єктної опозиції, що стало основою парадигми Модерну. Праці І. Ньютона, Р. Гука, Б. Паскаля, Р. Бойля, Г. Ляйбніца та інших науковців та філософів розширили межі наукового сприйняття світу. Саме завдяки математизації наук створюється перша наукова механіко-математична картина світу, в якій на перше місце стають закони математики. Один з найвпливовіших філософів ХХ ст. Мартін Гайдеггер у своїй статті «Час картини світу» стверджує, що саме через метафізичну основу новоєвропейської науки (математичний характер природознавства та дослідження) можливо зрозуміти сутність Нового Часу [9, с.41]. Саме орієнтація на природознавчі методи, що застосовувались також до історичної науки та абсолютизація раціоналізму призвели до кризи наук у ХІХ столітті.

Досягнення природничих наук, в поєднанні з соціальними змінами зумовили ідеологізацію та абсолютизацію розуму, що стало основною цінністю ХVІІ ст. У своїй статті «Що таке Просвітництво?» Іманнуїл Кант визначив його як мужність користуватись власним розумом. Розум (reason) як головна цінність епохи Просвітництва став засобом боротьби проти забобонів та упереджень (prejudices).

Ю. А. Бубнов та А. А. Радугіна зазначали, що раціоналізм як методологія і філософський напрям докладав усіх зусиль для того, щоб встановити на землі царство Розуму. Ідеологія гуманізму в якості вищої цілі соціального та історичного розвитку проголошувала ідею звільнення особистості від забобонів і догм, формування вільної, критично мислячої та гідної людини. Основні ціннісні установки культури модерну на протязі двох століть інтегровано виражала ідеологія Просвітництва [1, с.94].

У цей період існувало переконання, що упередження та забобони існують у всіх культурах та на будь-якому історичному відрізку часу, в той час як об'єктивні, логічні, розумні аргументи стоять поза історією. Розум вважався суверенним стандартом для досягнення істини, а раціоналістичні методи природничих наук єдино можливими. Отже, для доби Просвітництва раціональною людиною була особистість, яка стояла поза історією і незалежно від упереджень часу та місця проживання вміла та мала силу користуватись власним розумом. З іншого боку, знання історії було потрібне для розуміння упереджень попередніх епох [13].

Усе ж, абсолютизація розуму призвела до кризи Просвітницьких ідеалів та посилення іншого інтелектуального руху, а саме романтизму. Згідно професора Лейденського університету Віктора Гіджсберса, «мислитель доби

Просвітництва міг говорити про голландські, німецькі чи китайські упередження, але в XIX ст. люди почали говорити про голландську чи німецьку чи китайську культуру» [13]. Це було важливим зрушенням адже на відміну від «упереджень» термін «культура» мав позитивне значення. Романтизм передбачав глибоке вивчення історії і, насамперед, власної історії та культури. Саме через дослідження власної культури людина може розуміти себе та розвивати суспільство.

XVIII та XIX ст. змінили напрямок розвитку наукового знання, його розуміння та методології (в тому числі їхнє розширення). Результатом кризи науки в дев'ятнадцятому столітті став розрив єдності природничих та гуманітарних наук, що з одної сторони викликало велику кількість питань, включаючи проблему методу, а з іншої дало поштовх до виникнення та утвердження окремих дисциплін. Як зазначає Ю. В. Хазова, в рамках філософського осмислення проблеми знання саме завдяки Г.В.Ф. Гегелю стала можлива зміна розуміння сутності знання. Було відкрито, що будь-яке знання має історичний та культурно обумовлений характер, тобто за своєю природою воно природнім чином постійно відчуває на собі вплив соціальних факторів і вже містить їх в собі [8, с.5]. Точні методи природознавчих наук мали претензію на об'єктивність сприйняття світу, що першочергово забезпечувалось завдяки методам

цих наук. Бод та Курселл вказують, що термін «гуманітарні науки» (humanities), на відміну від терміну «природничі науки» (sciences), «у всіх своїх значеннях виникав із висловлення опозицій: людини щодо Бога, людської культури на противагу природі та людських спроб зрозуміти та інтерпретувати, а не вимірювати та рахувати» [11, с.337-338]. Саме в XIX ст. з'явилося переконання, що історія може бути об'єктивним знанням і ґрунтується на універсальних законах логіки. З іншого боку, романтизм привернув увагу до фольклору, дослідження мистецтва та окремих митців. Окрім популяризації історії та історичних досліджень, почали формуватися нові науки (психологія, соціологія, антропологія, етнологія та інші), чий статус та методологія викликали багато питань.

Нові емпіричні дані цих наук почали змінювати уявлення про людину та її розвиток, а також звертати більшу увагу на культуру. Ганс Пітер Рікман зазначав, що еволюційні теорії кидали виклик та підривали традиційні релігійні погляди на природу людини. Антропологи виявили відмінності між людськими групами і припускали, що природа людини була більш гнучкою та культурно детермінованою, ніж передбачалось. Психологи, як виявилось, розвінчували людину, зводячи навіть її вищу діяльність до фізіологічних процесів, які вона поділяла з нижчими тваринами. Історичний підхід підривав об'єктивність всіх вірувань та

моральних переконань, припускаючи їхню релятивність до часу, місця, та обставин [15, с.58-59].

Важливим кроком в популяризації поняття культури у контексті проблеми методології наукового знання виступила Баденська школа неокантіанства, а саме німецькі філософи Вільгельм Дільтей та Генріх Ріккерт. Все ж, Віндельбандту та його учню Ріккертю передували мабуть найвпливовіший філософ історії та представник, так званої філософії життя, Вільгельм Дільтей. Саме він здійснив розділення на «природничі науки» та «науки про дух». Обґрунтування такого розділення та створення належного теоретико-методологічного фундаменту «наук про дух» було одним з основних завдань німецького філософа протягом всього його життя. Суб'єктивність гуманітарних наук не означала неможливості об'єктивних методів дослідження, що намагалась довести Баденська школа філософії. Віндельбандт та Ріккерт, на відміну від Дільтея розділяли науки не за предметом, а за методом їх дослідження. Для Віндельбандта це були ідеографічний (який використовується для дослідження загальних закономірностей) та номотетичний (який використовується для дослідження одиничних, індивідуальних, унікальних явищ) методи. В термінології Ріккерта це були індивідуалізуючий та генералізуючий методи. За словами Е. І. Спешилової, «вказане

розділення стало програмним для подальшого розвитку гуманітарних наук» [5, с.87].

Генріх Ріккерт замінив визначення Дільтея «науки про дух» на «науки про культуру» (*Kulturwissenschaften*). Інтегруючим поняттям як для Віндельбандта, так і для Ріккерта стало поняття цінностей, що надзвичайно вплинуло на розвиток як філософії та теорії культури, так і культурологічних досліджень. Ріккерт виділяє цінності в окреме царство, відмінне від об'єктів та суб'єктів, тобто таким, що стоїть поряд з дійсністю, через це виникає класичний дуалізм «природи» як того, що виникло саме по собі, та «культури» як того, що створено людиною і безпосередньо пов'язане з цінностями. Смысл (царство смислів) є певним мостом, що сполучає та опосередковує царство дійсності та царство цінностей. Жити в культурі можливо лише через призму культурних цінностей. Як зазначає Р. А. Бурханов та Н. С. Соловйова, «поняття цінності виступає в якості принципу, який об'єднує індивідуальні історичні події в дещо цілісне, що створює єдиний культурний простір» [2, с.4-6].

Сьогодні поняття цінностей є визначальним для досліджень культури та важливим аспектом у формуванні політики багатьох країн. Розуміння цінностей інших культур у добу глобалізації допомагає вибудовувати діалог між культурами та вирішувати міжкультурні конфлікти. Наприклад, В. Нікітіна у своєму

дослідженні основних характеристик сучасних цивілізацій вказує, що «потужним аспектом західної цивілізації є гуманізм та гуманітаризм, які в інших цивілізаціях – особливо в китайській та ісламській – не мають великого значення і тому постійно порушуються» [14, с.57]. Таке напруження та конфлікт цінностей в сучасному світі створює нові завдання для сучасних гуманітарних та соціальних наук.

У своїй книзі «Ідея культури» В. М. Межуєв прослідковує розвиток ідеї культури у філософській та науковій думці. Він вказує також на розмежування у ХІХ ст. «наук про культуру» та «філософію культури». З одного боку, «науки про культуру» накопичували та аналізували емпіричний матеріал, відмінності та особливості окремих культур, з іншого боку «філософія культури» намагалась узагальнити знання про культуру та визначити закономірності її розвитку. Філософія культури («Kulturphilosophie») зародилась у Німеччині завдяки таким постатям як І. Кант, Г. В. Ф. Гегель, В. Віндельбанд та Г. Рікерт. З іншого боку, американська школа культурної антропології символізувала інший вектор розвитку дослідження культури, що пізніше вилився у потребу загального знання про культуру та утворення культурології (Л. Уайт).

В рамках розвитку «філософії культури» було переглянуто саме розуміння філософії, що підкреслюється в твердженні:

«природа філософської рефлексії така, що будь-який її об'єкт розкривається як об'єкт культури» [6, с.13]. Різниця між культурологією, як виразом та узагальненням «наук про культуру» та філософією полягає в тому, що «культурологія є знання різних культур в їх відмінності один від одного, [в той час як] філософія культури є усвідомлення людиною своєї культурної ідентичності, або, іншими словами, її культурна самосвідомість» [6, с.24]. Сама ідея появи культурології як науки, що повинна інтегрувати всі знання про культуру та виступити методологічним каркасом дослідження цього феномену вказувала на велику кількість накопиченої інформації в різних галузях знання.

Отже, відділення гуманітарних наук від природничих, розробка їхньої методології, так як і формування нових наук все більше привертало увагу до культури. Введення розділення на «науки про природу» та «науки про культуру» Генріхом Ріккертом виділяло термін «культура», який поширювався на багато дисциплін. Це також сприяло дослідженням різноманітних культур, накопиченню нової емпіричної інформації, появі філософії культури та розробки нею загальних особливостей даного поняття.

Важливим моментом для формування ідеї культури та можливості її виділення в окремий предмет дослідження послужило «відкриття власної культури»

(зачатки чого були зроблені в Античності) та «відкриття інших культур», тобто їх множинності. Цьому сприяли «три гуманізми» (К. Леві-Строс) або «три відродження» (В.М. Межуев), що відбулись в європейській культурі. Народження першого гуманізму (класичного) відбулось в період Відродження. Він характеризувався поверненням до ідеалів Античності та антропоцентризмом. Саме в цей період було зруйноване Середньовічне уявлення про одноманітність та єдність європейської культури, яка тепер почала розглядатись як напластування різних культур, серед яких були антична і християнська, стародавня та нова, класична і сучасна.

Другий гуманізм став можливий у ХІХ ст. завдяки відкриттям стародавніх східних цивілізацій та зростанням інтересу європейців до країн Сходу, що сприяло виділенню окремої дисципліни – орієнталістики. Третім гуманізмом називається відкриття та дослідження, так званих «первісних культур» [6, с.28-30]. Другий та третій гуманізм супроводжувався великою кількістю досліджень в різних галузях знання від історії та археології до психології та соціології.

«Три гуманізми» були підґрунтям формування етнології хоча, як зазначає В. М. Межуев, «в дійсності вони дали початок розвитку всього комплексу наук про культуру» [6, с.29]. В тому числі активно починають досліджуватись побут, традиції,

міфологія, історія, культурні феномени, як і порівняння різних індивідуальних культур. Культура починає, насамперед, сприйматись як засіб міжлюдської комунікації та спілкування в просторі і часі. Усна мова ж є засобом спілкування людей ще в зовсім первісних колективах, утворених прямою (кровною) спорідненістю. Ці форми спільного життя людей вивчаються етнографією (або етнологією), яку в США зараз називають культурною антропологією, в Англії – соціальною антропологією [6, с.31]. Отже, розуміння «культури», починаючи з ХVІІІ ст. поступово доповнювались новими смислами, підкріпленими величезним масивом етнографічних, археологічних, та антропологічних даних, на основі яких виникали та вибудовувались нові підходи та концепції.

Мартін Гайдеггер в своїй статті «Час картини світу» говорить про зміну світу в картину та людини в суб'єкт. Картина світу є новоєвропейським утворенням та значною мірою підкреслює процеси та метафізичну основу цієї епохи. Картина світу є певним відображенням цього світу, буттям в цілому – це природа, історія, основа світу, але також і «суб'єкт, людина, з її особистим та загальнокультурним досвідом та знаннями про оточуючий світ» [10, с.185]. Саме тому Гайдеггер пише, що Новий час поєднує в собі суб'єктивізм та індивідуалізм з об'єктивізмом, який не притаманний жодному попередньому періоду в історії. Процеси суб'єктивізації та

об'єктивізації призводять до того, що «чим об'єктивніше стає об'єкт, чим суб'єктивніше, тобто більш наступально висовує себе суб'єкт, тим більш нестримним стає спостереження світу, а наука про світ перетворюються в науку про людину, в антропологію» [9, с.51].

Потрібно зазначити, що розвиток гуманітарних та соціальних наук також пов'язаний з активною соціальною та політичною діяльністю інтелектуальної еліти. Власне, енциклопедисти доби Просвітництва почали розвивати ці ідеї в межах університетів, в гуртках, салонах, та спільнотах. Ці обговорення нових ідей відбувались також в контексті процесів національного та державного будівництва. Більше того, Ю. В. Хазова підкреслює, що розвиток таких наук як соціологія, пов'язаний з їх національними версіями, що були спрямовані на вирішення конкретних проблем американського, британського чи французького суспільства, що несли на собі відбиток соціокультурних феноменів, характерних для цих національних спільнот [8, с.24-25].

Кульмінацією боротьби ідеологій та кризи культури на зламі XIX та XX ст. були Перша та Друга світові війни, які стали переломним моментом у міжнародних відносинах. Саме тоді з'являється необхідність збереження власної культури, а завдяки процесам глобалізації, що відкрила кордони для людей, грошей, та ідей, збереження та

захист різних культур. Сьогодні це відображається також в тому, що однією з цілей національних культурних політик на відміну від культурних політик наддержавних утворень є протекціоністська, яка направлена на збереження, підтримку, та поширення власної національної культури.

З XVIII ст. поняття «культура» запозичує нові смисли у поняття «цивілізація» з посиланням на інтелектуальне життя та мистецтво, через що ці два терміни стають взаємозамінними. Поняття «цивілізації» також вмещувало в собі два відмінних значення: «сформована держава, якій можна протиставити 'варварство', але тепер також і довершений стан розвитку, який передбачав історичний процес і прогрес» [16, с.14].

Раймонд Вільямс вказує на те, що така комбінація була можливою тому, що нова раціональність, що зародилась в добу Просвітництва породила два додаткових розуміння поняття «культура», а саме: антропологічний та соціологічний. Антропологічне розуміння культури походить від роботи Джамбаттіста Віко «Нові науки» і стосується інтерактивного аспекту культури, розвитку між людиною та її світом та людиною яка формує (shape) суспільство та людський розум. Антропологічне розуміння було розширене соціологічним та походить від роботи Йоганна-Готфріда Гердера «Ідеї до філософії та історії людства». Філософ вказує на існування історичного саморозвитку людства, який не

може бути зведений лише до європейської цивілізації. Саме звідси походить поняття «культури» в плюралістичному сенсі та визначення культури як способу життя [17].

Отже, в кінці XIX та на початку XX ст. існувало три розуміння культури:

1) як позначення інтелектуального життя та мистецької сфери;

2) антропологічне (людина у відношенні зі світом);

3) та соціологічне (плюралістичність культур та культура як спосіб життя). Складність поняття «культура» та напруга між її різними смислами призводили до проблем теоретизації культури.

В другій половині XX ст. поняття «культура» вже стало одним з центральних понять гуманітарних та соціальних наук. Як зазначають Н. М. Ніколаєва та І. В. Роженко, «за підрахунками американських культурологів Альфреда Кребера і Клайда Клакхона, з 1871 до 1919 року існувало 7 визначень культури, а з 1920-1950 років з'явилося ще 157. Зараз їх налічується понад 500» [7, с.208]. Річард Рорті характеризував історію філософії як серію «поворотів», кожен з яких показував зріз і направлення, актуалізацію до конкретних проблем, культурних форм, що охоплювали одночасно різні науки в певний період, тобто ті проблеми, які формували науковий дискурс. В 70-х роках XX ст. відбувся так званий «культурний поворот», що

знову привертав увагу до цього поняття, що частково було пов'язано з його співвідношенням з економічним та політичним вимірами. Згідно батька так званих *cultural studies* Стюарта Голла розуміння мови, як практики репрезентацій та надання їй привілейованої позиції у конструюванні та циркуляції значень допомогло говорити про культуру в ширшому сенсі. *Культура стала конститутивним елементом інститутів та практик*. Критики зазначали, що такий підхід веде до того, що тепер все постає культурою. Насправді Стюарт Голл лише стверджує, що самі економічні, політичні та соціальні процеси залежать від значення (meaning), яке може бути наслідком нашого способу життя. Тому їх слід розуміти як культурні і дискурсивні практики [17].

Професор Мінг-Бао Юе вказує, що відмінність *cultural studies* від більшості традиційних дисциплін, що вивчають культуру в тому, що в їхньому розумінні «культура конституює політичне та економічне, так само як економічне та політичне конституює культуру та встановлює межі для культури». Саме в цьому сенсі Стюарт Голл говорив про «governing cultures» та «governing by cultures», що завжди передбачає регулювання та дерегуляцію. Саме тому культурні відносини, що розкриваються через владу не є випадковими. Той факт, що політична практика має культурний вимір змістило всю концепцію політики. За Стюартом Голлом

культура завжди оперує в межах «гри культури» та «гри влади», а влада в даному випадку означає саме символічний, дискурсивний, та управлінський аспекти влади для запровадження нормативних правил та контролю поведінки [17].

Поява такого розуміння культури відображає також ті зміни, що відбувались у світі, а також у політиці. Популярність терміну та звернення уваги на кризу культури стали передумовою появи «культурної політики», запровадженої ЮНЕСКО в 1960-х і яку сьогодні проводить більшість країн світу. Сьогодні, за передбаченнями Гантінгтона відбувається зіткнення цивілізацій, що базується на найвищому рівні самоідентифікації людини і також ґрунтується на базових цінностях цих цивілізацій. Як зазначає А. Данилов, «побудова нового ідеалу цивілізаційного розвитку фіксується шляхом оновлення системи цінностей. Трансформація політичної та економічної систем може бути здійснена за відносно короткий час, тоді як свідомість, що базується на цінностях і життєвих смислах, що формувалися протягом життя в культурному середовищі певного часу та епохи не може зазнати швидких змін» [12, с. 23]. Нинішня доба Постмодерну або liquid modernity (З. Бауман) є кризою Модерну, як цілей та уявлень цієї форми культури, якими почасти продиктовані сучасні політичні та економічні проекти, так і існуючих соціальних інститутів. Ненаправленість та швидкість змін

(З. Бауман), як одні з головних характеристик сучасної епохи, вимагають побудови як нових уявлень та підходів до розвитку держави та суспільства, так і реформування ціннісних орієнтирів через культурну політику.

Отже, можна згодитись з Мартіном Гайдеггером, що однією з особливостей Нового часу є те, що людська діяльність розуміється і здійснюється як культура. Культура є в зв'язку з цим реалізацією верховних цінностей шляхом турботи про вищі блага людини. В суті культури закладено, що подібна турбота, зі своєї сторони, починає піклуватися про саму себе і так стає культурною політикою. [9, с.42]

Висновки. Сьогодні поняття «культура» з одного боку є одним з центральних понять гуманітарних та соціальних наук, зокрема філософії, а з іншого боку позначається надзвичайною складністю та невловимістю його значень через різносторонність культурних феноменів та процесів. Воно бере свій початок в Античній Греції та є продуктом європейської цивілізації і саме тому історія ідеї культури вміщує в собі досвід та соціокультурні зміни цієї цивілізації. Незважаючи на те, що до XVIII ст. культура не була предметом дослідження, оскільки не виділялась в окремий об'єкт сприйняття, саме усвідомлення греками себе як продуктів культури та перехід європейської цивілізації до Модерної форми культури в добу Нового часу разом з такими світоглядно-методологічними

установками як антропоцентризм, раціоналізм, лібералізм та гуманізм стали підґрунтям його подальшого смислового наповнення. Антропоцентричність європейської культури та абсолютизація суб'єкт-об'єктної опозиції в добу Нового часу дало змогу людині протиставити себе природі та Богу.

Розвиток науки та її виділення в окремий соціальний інститут створило першу наукову механіко-математичну картину світу. Саме поняття «картина світу» допомогло людині подивитись на світ з окремого ракурсу існування. Виділення в науці певної предметної сфери передбачає також проблему методу, з якою зіткнулась історія та інші не-природничі дисципліни у XVIII-XIX ст. Романтизм, як інтелектуальний рух, що протистояв абсолютизації розуму в добу Просвітництва, привів до поширення низки гносеологічних пошуків, спрямованих на обґрунтування історії як об'єктивного знання. У той же час, І. Кант, Г. Гегель, В. Дільтей, В. Віндельбандт, та Г. Ріккерт зумовили появу «філософії культури», що мала на меті визначення загальних закономірностей розвитку культури. Також Баденська школа філософії сприяла розробці методології «наук про культуру» та ввела поняття цінностей, що стало центральним для подальшої теоретизації культури.

Соціокультурні парадигмальні зміни в історії західноєвропейського суспільства були пов'язані з кризою наук в

XIX ст., а отже і кризою наукової механіко-математичної картини світу, що сприяло розширенню наук новими дисциплінами з власними предметами та методами.

Насамперед, предметом дослідження стає сама людина та її культура. Поява нових дисциплін/наук та двох нових розумінь/визначень культури, а саме антропологічного та соціологічного на протигагу позначення культури як інтелектуальної сфери та мистецтва, дало змогу подивитись на поняття культури в плюралістичному сенсі.

Нові емпіричні дані «наук про культуру» та розвиток «філософії культури» допомогли розкрити багатогранність соціокультурних феноменів та процесів. В політичному вимірі, зважаючи на зміни у культурі XX ст., що насамперед пов'язані з глобалізацією та перебудовою міжнародних відносин, популяризація терміну «культура» вплинула на появу «культурної політики».

Розуміння культури як конститутивного елементу інститутів та практик було причиною «культурного повороту» пов'язаного з розвитком *cultural studies*.

Ця рефлексія показує зв'язок культури та політики, як і їх взаємовплив, що в сучасному світі надзвичайно важливе для формування нових світоглядних та ціннісних орієнтирів так і вирішення нагальних проблем та конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Бубнов Ю. А., Радугин А. А. (2014). Трансформация мировоззренческих оснований Западной культуры от Премодерна до Постмодерна. *Гуманитарные исследования в восточной Сибири и на дальнем Востоке*. №1. 92-98
2. Бурханов Р. А., Соловьева Н. С. (2014). Метафизические основания философии культуры и аксиологии Генриха Риккерта. *Вестник Нижневартовского государственного университета*. 1-11.
3. Доброхотов, А. Л. (2016). Философия культуры. М. : Изд. дом Высшей школы экономики. 557.
4. Кассен Б., Сігова К. (2013). Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Пер. з фр. Том 3. К. : *Дух і літера*. 328.
5. Спешилова Е.И. (2013). Ценностные основания познания в философии Баденской школы неокантианства. *Вестник ТГПУ*. 5 (133). 87-91.
6. Межуев В. М. (2006). Идея культуры. Очерки по философии культуры. М. : *Прогресс-Традиция*. 408.
7. Ніколаєва Н. М., Роженко І. В. (2018). Про деякі підходи до визначення поняття «культура». *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи: збірник статей III Міжнародної наук.-практ. конф.*, Полтава: «Астрая». 207-210.
8. Хазова Ю.В. (2013). Взаимодействие когнитивных и социальных факторов развития социально-гуманитарных наук. М. 191.
9. Хайдеггер М. (1993). Время и бытие: статьи и выступления (пер. с нем.; комм. В.В. Бибихина; серия «Мыслители XX в.»). М., *Республика*. 41-63.
10. Шурыгина Е. Н. (2014). Понятие «картины мира» в лингвокультурологическом освещении. *Ярославский педагогический вестник*. №3(1). 184-187.
11. Bod, R., Kursell J. (2015). Introduction: The Humanities and the Sciences. *Isis*, 106(2), 337-340.
12. Danilov A. (2020) To the technology of civilizational development: updating the cultural code content. *Humanities Studies*, 3(80). 22-29.
13. Gijbers V. (2017). Chapter 3.2 : The Age of Reason and the Age of History. *Laiden University – Faculty of Humanities*. URL : <https://www.youtube.com/watch?v=Q1YEr8ZiZhY&t=1s>
14. Nikitenko V. (2020). Culture and civilization: interaction and relationship in the context of social and philosophical analysis. *Humanities studies* 3(80). 49-64.
15. Rickman, H. P. (1979). Wilhelm Dilthey: Pioneer of the human studies. *Berkeley : University of California Press*. 197.
16. Williams, R. (1977). Marxism and Literature. (S. Lukes, Ed.). *Oxford : Oxford University Press*. 218.
17. Yue M.-B. (2015). Roundtable on “Keyword: Culture”. *International Cultural Studies Program*. URL : <https://podcasts.apple.com/np/podcast/roundtable-on-keyword-culture/id727804091?i=1000341040920>

REFERENCES

1. Bubnov YU. A., Radugin A. A. (2014). Transformaciya mirovozrencheskih osnovanij Zapadnoj kul'tury ot Premoderna do Postmoderna. *Gumanitarnye issledovaniya v vostochnoj Sibiri i na dal'nem Vostoke*. №1. 92-98
2. Burhanov R.A., Solov'eva N.S. (2014). Metafizicheskie osnovaniya filosofii kul'tury i aksiologii Genriha Rikkerta. *Vestnik Nizhnevartovskogo gosudarstvennogo universiteta*. 1-11.
3. Dobrohotov, A. L. (2016). Filosofiya kul'tury. M.: Izd. dom Vysshej shkoly ekonomiki. 557.
4. Kassen B., Kostiantyna S. (2013). Yevropeyskiy slovnyk filosofii : Leksykon neperekladnostei. Per. z fr. Tom 3. K. : *Dukh i litera*. 328.
5. Speshilova E. I. (2013). Cennostnye osnovaniya poznaniya v filosofii Badenskoj shkoly neokantianstva. *Vestnik TGPU*. 5 (133). 87-91.
6. Mezhuev V. M. (2006). Ideya kul'tury. Ocherki po filosofii kul'tury. M. : *Progress-Tradiciya*. 408.
7. Nikolaieva N. M., Rozhenko I. V. (2018). Pro deiaki pidkhody do vyznachennia poniattia «kultura». *Aktualni pytannia lnhvistky, profesiinoi lnhvodydakyky, psykholohii i pedahohiky vyshchoi shkoly: zbirnyk statei III Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf.*, Poltava: «Astraiya». 207-210.
8. Hazova YU. V. (2013). Vzaimodejstvie kognitivnyh i social'nyh faktorov razvitiya social'no-gumanitarnykh nauk. M.. 191.

9. Hajdegger M. (1993). Vremya i bytie: stat'i i vystupleniya (per. s nem.; komm. V.V. Bibihina; seriya "Mysliteli HKH v.). M., *Respublika*. 41-63.
10. SHurygina E. N. (2014). Ponyatie «kartiny mira» v lingvokul'turologicheskom osveshchenii. *Yaroslavskij pedagogicheskij vestnik*. №3 (1). 184-187.
11. Bod, R., Kursell J. (2015). Introduction : The Humanities and the Sciences. *Isis*, 106(2), 337-340.
12. Danilov A. (2020). To the technology of civilizational development: updating the cultural code content. *Humanities Studies*, 3(80). 22-29.
13. Gijsbers V. (2017). Chapter 3.2: The Age of Reason and the Age of History. *Laiden University – Faculty of Humanities*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q1YEr8ZiZhY&t=1s>
14. Nikitenko V. (2020). Culture and civilization: interaction and relationship in the context of social and philosophical analysis. *Humanities studies* 3(80). 49-64.
15. Rickman, H. P. (1979). Wilhelm Dilthey: Pioneer of the human studies. Berkeley: *University of California Press*. 197.
16. Williams, R. (1977). Marxism and Literature. (S. Lukes, Ed.). Oxford: *Oxford University Press*. 218.
17. Yue M.-B. (2015). Roundtable on “Keyword: Culture”. *International Cultural Studies Program*. URL: <https://podcasts.apple.com/np/podcast/roundtable-on-keyword-culture/id727804091?i=1000341040920>

BILOBROVETS, BOHDAN – Ph.D student, faculty of history, Zhytomyr Ivan Franko State University (Zhytomyr, Ukraine).

E-mail: andreslouismoreau@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2628-3008>

EVOLUTION OF THE IDEA OF CULTURE IN THE HISTORICAL CONTEXT

Abstract

The relevance of this study is related to the growing importance of the cultural sphere in the context of states development and regulation as well as international/intercultural relations and communication. The problems of the modern world include economic and cultural inequality, increase immigration, wars on the grounds of culture and religion, conflicts of modern and traditional values, and even clash of civilizations which can lead to serious and tragic consequences as well as destabilization of the world community. Today, most states in the world have a cultural policy that regulated not only libraries, museums, galleries, artists, and overall cultural industries but also deals with problems related to citizenship and cultural identity as well as with preservation of cultural heritage and values.

The purpose of the article is to study the evolution of the idea of culture in the context of the development of humanities and socio-cultural changes in European civilization which led to the emergence of cultural policy. **The objectives of the study** are: to analyze conceptual approaches to understanding the idea of culture at different stages of its development from Ancient Greece to present times; to find out the genetic connection of the modern versatile concept of culture in the context of the development of scientific knowledge and methodology; to understand the connection between popularization of the term culture and emergence of cultural policy. **The methodology of the study** is based on basic philosophical and dialectical interrelation (interconnection), development, consistency, and historicism. To achieve the purpose of the study was used analytical, logical, chronological, genetic, and historical methods which help to trace the development of the idea of culture from Ancient to present times. Thanks to the structural-functional and comparative methods it is possible to find out the essence of changes in approaches to the study and understanding of the phenomenon of culture in different historical periods. **The results of the study** showed that the idea of culture is a European formation connected with socio-cultural changes and paradigm shifts in European civilization. Values of Modernity such as anthropocentrism, humanism, liberalism, and rationalism have created an opportunity for the formation of science as a powerful social institution. The crisis of science in the nineteenth century led to the division of science and humanities. The gnoseological orientation of German philosophy in that period developed a methodology for history and other “sciences of culture” as well as contributed to the emergence of the philosophy of culture. The emergence of new empirical data from new sciences and philosophical explorations created three distinct understandings of this term that have been gradually replenished. The crisis of culture in the twentieth century and the growing interest in the problems of culture led to the emergence of “cultural policy” and reflection about culture as the constitutive element of economic and political and vice versa.

Key words: culture, humanities, cultural policy, cultural turn, paradigms

БЕЛОБРОВЕЦ, БОГДАН ВЛАДИМИРОВИЧ - аспирант, исторический факультет, Житомирский государственный университет имени Ивана Франка (Житомир, Украина).

E-mail: andreslouismoreau@gmail.com,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2628-3008>

ЭВОЛЮЦИЯ ИДЕИ КУЛЬТУРЫ В ИСТОРИЧЕСКО-ВРЕМЕННОМ КОНТЕКСТЕ

Аннотация

Актуальность данного исследования связана с возрастающим значением культурной сферы в контексте государственного развития и регулирования, а также международных отношений и коммуникаций. Проблемы современного мира включают экономическое и культурное неравенство, увеличение иммиграционных процессов, войны на почве культуры и религии, конфликты современных и традиционных ценностей на фоне столкновения цивилизаций, которые могут привести к серьезным и трагическим последствиям как и дестабилизации международного общества. Сегодня большинство государств мира проводят культурную политику, которая регулирует не только библиотеки, музеи, галереи, художников и в общем культурные индустрии, но также решает проблемы, связанные с гражданством и культурной идентичностью, сохранением культурного наследия и формированием ценностей. Для понимания целей и задач современного мира культуры важным является установление содержательного наполнения понятия культуры, которое формировалось на протяжении веков в зависимости от мировоззренческих парадигм конкретно-исторического времени.

Целью данной статьи является исследование эволюции идеи культуры в контексте развития гуманитарного знания и социокультурных изменений европейской цивилизации, что обусловило появление культурной политики. **Задачами данного исследования являются:** проанализировать концептуальные подходы к пониманию идеи культуры на разных этапах ее развития от античности до современности; выяснить генетическую связь современного многосмысленного понятия культура с развитием научного знания и методологии его познания; понять связь между популяризацией слова культура и появлением культурной политики. **Методология исследования** построена на основных философских и общенаучных принципах диалектической взаимосвязи, развития, системности, историзма. Для решения поставленной цели используются аналитически-логический, хронологический, генетически-исторический методы, с помощью которых прослеживается развитие идеи культуры от античности до современности. Благодаря структурно-функциональному методу и методу компаративистики возможно выяснить сущность изменений в подходах к изучению и пониманию явления культуры в разные исторические периоды. **Результаты исследования:** показали, что идея культуры является европейским образованием и связанная с социокультурными изменениями и парадигмальными сдвигами европейской цивилизации. Такие ценности Нового времени как антропоцентризм, гуманизм, либерализм и рационализм создали возможность для формирования науки как мощного социального института. Кризис наук в XIX веке привел к разделению наук на естественные и гуманитарные. Гносеологическая ориентация немецкой философии разработала методологию «наук о культуре» и способствовала возникновению «философии культуры». Появление эмпирических данных новых наук и философские разведки создали три отличные понимания культуры, которые постепенно пополнялись. Кризис культуры в XX в. и растущий интерес к проблемам культуры привел к появлению «культурной политики» и рефлексии о культуре как конститутивном элементе экономического и политического.

Ключевые слова: культура, гуманитарные науки, культурная политика, культурный поворот

Received date 13. 10.2020

Accepted date 18.10.2020

Published date 28.10.2020